

Ett pedagogiskt konkursbo?

Lektor Bengt Gehlin kritiserar i denna artikel grundskolan och de premisser enligt vilka en omorganisation bör ske enligt skolöverstyrelsen. När riksdagen fattade sitt grundskolebeslut, byggde man på en enda undersökning, den s.k. stockholmsundersökningen, vilken betecknas som ett vetenskapligt falsifikat. Det nya skolsystemet innebär förluster både ifråga om kunskaper och personlighetsdanning. Räddningen ligger i en långt driven differentiering.

”Åtgärder skola vidtagas för genomförandet . . . framdeles . . . av en på nioårig allmän skolplikt grundad enhetsskola, avsedd att i mån den tillämpade försöksverksamheten ådagalägger lämpligheten, ersätta folkskolan . . . och realskolan.”

Detta 1950 års skolbeslut hade föregåtts av ett utredningsarbete av imponerande omfattning. Det är därför anmärkningsvärt, att det som historiskt betecknade beslutet skrevs så oklart, att man inte visste, vad man hade beslutat. Klart var visserligen, att skolpliktstiden skulle förlängas till nio år och att en försöksverksamhet skulle äga rum — men hade man avskaffat parallellskolesystemet (folkskola-realskola) eller inte?

Frågan har nyligen utretts av docent Richardson i Statsvetenskaplig Tidskrift, n:r 5 1967. — Genom att utnyttja den då rådande oklarheten om innebörden av termen enhetsskola hade man försökt dölja — men samtidigt också gett indirekt uttryck för — motsättningarna inom kamrarna. Skrivningen innebar allenast, att man beslutat om ett skolsystem, som var enhetligare än det tidigare — inte, att man avskaffat realskolan. Genom att termen enhetsskola så småningom fick ett innehåll, som uteslöt förekomsten av realskolan, kunde man senare — felaktigt — hävda, att man 1950 fattat beslut om realskolans avskaffande.

Differentieringsfrågan

1950 års rökridå hade endast nödtorftigt dolt motsättningarna. I riksdagen men framför allt i dagspress och facktidskrif-

ter stod snart striden het kring differentieringsfrågan — en förlängning och ett förtydligande av problemet folkskola—realskola. De frågor, som man ställde och på olika sätt besvarade, var: Hur skall den demokratiska skolan organiseras? Vilka åtgärder skall vidtagas för att avpassa undervisningens innehåll till eleverna? Skulle eleverna grupperas efter förmåga? I så fall — när? Vilka kunskapsmässiga följder skulle en utebliven eller sent insatt gruppering få? Vilka sociala följder skulle en tidigt insatt förmågegruppering medföra?

1962 års grundskolebeslut, föregånget av Visbyöverenskommelsen 1960, avgjorde striden i den sena differentieringens favör. Åtta års delvis sammanhållen, delvis fritt vald skolgång skulle följas av fritt linjeval för det nionde skolåret.

Den punkt, kring vilken stridens vågor häftigast brutit sig, var frågan om kunskapsnivån vid sena differentiering. Trots att den sena differentieringens förespråkare med iver framhöll, att den nya skolans målsättning var en annan och högre än den gamla odemokratiska pluggskolans, ville de ha enhets- eller grundskolan till realskolans värdiga arvtagare även på kunskapssidan.

Den s.k. försöksverksamheten, som enklast kan beskrivas som ett successivt införande av en mer eller mindre odifferentierad skolform, skapade inte klarhet. Visserligen drog enhetsskolan det kortaste strået vid kunskapsjämförelserna, men antalet osäkra faktorer var förvisso stort och försvårade bedömningen. Det var

emellertid klen beställt med viljan hos de skolpolitiskt ledande att skapa klarhet. Professor Sjöstrand framlade 1958 ett förslag om ett pedagogiskt experiment med ypperliga förutsättningar att ge hållpunkter för en jämförelse mellan differentierade och odifferentierade skolmiljöers inverkan såväl på kunskapsinhämtandet som på personlighetsdanningen och skapandet av sociala attityder — denna senare faktor sammanhållningsideologernas stora slagnummer.

Behandlingen av förslaget skedde kommunalt. I SOU 1948: 27 hette det: "De lokala skolmyndigheterna... bör ha rätt att igångsätta experiment av organisatorisk och pedagogisk art." De statliga myndigheterna, Skolöverstyrelsen och ecklesiastikdepartementet, ingrep i ärendets gång och stoppade förslaget. — Före inträffandet av denna oegentlighet hade skoldirektören för egen del avstyrkt förslaget, bl.a. under hänvisning till att det vid Lärarhögskolan i Stockholm bedrevs forskning rörande effekten av olika differentieringsmiljöer.

Ett vetenskapligt falsifikat

När riksdagen fattade sitt grundskolebeslut, fanns det endast en undersökning att åberopa, nämligen den vilken använts som tillhygge mot det sjöstrandska förslaget. Inte heller denna, den s.k. stockholmsundersökningen, utförd av NE Svensson och avseende enbart kunskapsinhämtningen, blev i sin helhet klar förrän just till den slutliga riksdagsbehand-

lingen. Underhandsrapporter av för grundskoleanhängarna hugnesamt slag hade emellertid ingått. Dessa gick i kort-het ut på att tidig förmågedifferentiering på sikt inte spelade någon positiv roll för de bättre eleverna men en negativ för de sämre; alltså skulle grundskolan, utan att behöva betala priset av kvarsittning och utkuggning, nå samma kunskapsmåt som realskolan. Ja, under nionde skolåret tycktes rentav de senare differentierade nå högre. — Ett förvisso sensationellt resultat!

Docent Urban Dahllöf har nyligen utkommit med ett vetenskapligt verk, betitlat Skoldifferentiering och undervisningsförlopp. Detta innehåller bl.a. en synnerligen omfattande genomgång av stockholmsundersökningen och främst där kunskapsmätningarna i matematik; Dahllöf analyserar de prov, med vars hjälp Svensson mätt kunskapsnivåerna.

Man tycker att det vore rimligt, att prov, som använts för sjätte årskursen, avsåge undervisningsmoment, som behandlats i just denna årskurs. Så visas ingalunda ha varit fallet. Ifrågavarande prov avser helt moment, som behandlats i årskurs 4, då alltså ännu inte den differentiering inträtt, vars effekt på kunskapsinhämtandet Svensson säger sig vilja mäta. På liknande sätt har han gått till väga också i fråga om årskurs 7 och 8. Sammanfattningsvis speglar proven undervisningens innehåll och inriktning på ett särdeles uselt och för realskolans systematiskt orättvisande sätt. Orättvisande

på ett annat sätt är tillvägagångssättet för bedömningen av resultatet i årskurs 9. Där låter Svensson realexamensproven falla utslaget. Detta hade givetvis kunnat passera användningsfritt, om bara de bästa eleverna i realskolan hade kunnat delta, vilket inte var fallet. De befann sig i ring 1⁴. — Det vore under dessa omständigheter närmast uppseendeväckande, om resultaten för de olika skolformerna skilde sig nämnvärt åt. Det gör de inte heller, men Svenssons tolkning av de skillnader som finns är felaktig. Det framgår av Dahllöfs analys, att den enda möjliga tolkningen går i motsatt riktning. Tendensen för de negativt differentierade var visserligen negativt men ytterst obetydligt; tendensen för de positivt differentierade var klart positiv.

Det räcker emellertid inte med att Svensson har utfört prov och tolkningar som han gjort. Tydligt helt oberörd underlåter han — för säkerhets skull — att beakta den omständigheten, att realskolans studieresultat har nåtts med betydligt färre undervisningstimmar. När så sker, visar det sig, att realskolan, trots probbatteriets egendomliga utseende, nått bättre resultat efter en undervisningsinsats, som är så mycket mindre, att den motsvarar ett helt läsår.

För ett knappt år sedan bekantgjordes resultatet av en kunskapsjämförelse i matematik mellan tolv länders skolelever. För de svenska 13-åringarnas vidkommande blev resultatet föga uppmuntran-de: de räknade sämst av alla.

Den sociala vinsten

Låt vara då, att kunskapssektorn blir lidande; det viktigaste momentet i skolans målsättning är ju ändå något annat — personlighetsdanningen och skapandet av gynnsamma sociala attityder, som bygger broar mellan samhällsklasserna! — Man har på ledande skolpolitiskt håll utgått ifrån att eventuella sänkningar i kunskaps-hänseende skulle motverkas av en "social vinst".

Den s.k. växjöundersökningen, vars resultat förelåg 1963, innefattar dels en kunskapsundersökning, Skoldifferentieringens inverkan på elevernas kunskapsprestationer, dels en undersökning av "Skoldifferentieringens inverkan på elevernas personlighetsdanning". Resultatet av kunskapsundersökningen sammanfaller med resultatet av stockholmsundersökningen, så som Dahllöf analyserat och tolkat denna utom i det avseendet, att det inte kan spåras någon negativ tendens för de negativt differentierade.

Enligt sammanhållningstanken skulle eleverna i de differentierade klasserna uppvisa en "social förlust" i fråga om inställningen till tankegångar, väsentliga för det demokratiska samhällets bestånd. En motsvarande social vinst skulle de elever hembära, som nivågrupperats i några ämnen men för övrigt hade fördelen av den sammanhållna klassens allsidigare sociala miljö. — Så hade inte skett.

Attityden till såväl jämlikhetstanken som tanken på det berättigade i tillvaratagandet av individuella differenser genomgick för de endast nivågrupperade

en klar förändring till det sämre. Även den allmänna inställningen till skolan, uppmärksamhet och samarbetsförmåga genomgick en försämring hos de nivågrupperade. Utvecklingstendensen för de helt differentierade var i dessa och andra hänseenden en annan och positivare.

Pedagogiska institutionen vid Universitetet i Göteborg har i projektet Ungdom i Göteborg undersökt attityderna till skolan och skolarbetet hos eleverna i folkskola—realskola och grundskola. Den hypotes, som uppställtts och skulle undersökas, var, att den elevcentrerade grundskolan skulle skapa en i dessa stycken gynnsammare attityd än folkskolan—realskolan.

För de mindre begåvade elevernas del blev resultatet det motsatta. Den ständiga konfrontationen med bättre rustade elever hade en nedslående inverkan på grundskolans elever. Likaledes försämrades deras attityder till lärarna; skolmotivationen sjönk. — Däremot tycktes grundskolan ha ökat de gymnasieinriktades motivation att gå vidare i annan skola. Ytterligare en synpunkt på denna sociala vinst! Det vore rimligt, att förbättrade sociala attityder till kamrater, lärare, skolgång och samhälle i övrigt skulle ge något positivt utslag under skolans vardag i fråga om samarbetsvilja och arbetstrivsel eller, om man så vill, i ordningsfrågor. Det är ingen hemlighet, hur det förhåller sig härmed i grundskolan.

Det nya skolsystemets balansräkning är alltså inte uppmuntrande: förluster

både i fråga om kunskaper och personlighetsdanning. För några månader sedan överlämnade Skolöverstyrelsen ett enhälligt förslag till ecklesiastikdepartementet angående omorganisation av grundskolan. Denna skall enligt förslaget bli praktiskt taget helt odifferentierad under alla nio åren. — Det saknas inte fog för frågan om vart skolpolitiken syftar.

Metodisk förnyelse

Nästan varje form av kritik mot det sammanhållna skolsystemet har man ansett sig kunna bemöta och avvärja under allmänna hänvisningar till en kommande, metodisk förnyelse. Det kan vara av intresse att något granska innebörden av dessa kommande pedagogiska landvinningar. — Det bör i det sammanhanget kraftigt understrykas det ansvarslösa i att bryta sönder det gamla skolsystemet utan att grundligt ha förberett det nya i avseende på lärarutbildning och undervisningsmateriel.

Genom avkortning, förlängning, breddning, fördjupning och överinläring av

stoffet — med andra ord, genom individualisering inom klassens ram skall skolföretaget så småningom bringas att ge vinst såväl kunskapsmässigt som i fråga om socialt värdefull gemenskap-känsla. Vad kan nu förväntas ske, när ett i alla avseenden differentierat material presenteras för en odifferentierad klass?

Inom kort gör skillnaderna i framstegstakt eleverna emellan, att klassen som undervisningsenhet tappar sin funktion. Möjligheterna till arbetsgemenskap och samverkan blir kraftigt reducerade; i samma mån minskas möjligheterna till ett förverkligande av målsättningens sociala komponenter.

Det är inte uteslutet, att långt driven individualisering kan höja kunskapsmätet. I den fördelaktigare pedagogiska miljön, som differentierade klasser utgör, skulle denna höjning kunna kombineras med arbetsgemenskap och samverkan. I odifferentierade klasser är detta en omöjlighet.